

BEYHAKÎ'NİN, KİTÂBU'D-DE'AVÂTÎ'L-KEBÎR'İ VE KONULU HADİS EDEBİYATI AÇISINDAN ÖNEMİ(*)

Veli ATMACA (**)

Özet

Ebû Bekir el- Beyhakî (458/ 1066)'nin, Kitâbu'd- De'avâtî'l- Kebîr'i, du'â kaynakları arasında, tasnif dönemine aid olması ve devrinin bütün özelliklerini en iyi şekilde taşıyan bir örnek olması itibariyle ayrı bir öneme sahiptir.

İhtivâ ettiği rivâyetlerin, çok kullanılır ve itibar edilir mahiyette oluşu, seçilen hadislerin kısa ve öz lü ifadelerden oluşması, kalıp ifade ile başlayan hadislere yer verilmiş olması, bizi, musannıfın eserindeki rivâyetlerin halka mâl olmasında kolay olanı seçtiği düşüncesine sevk etmektedir.

Eserde, ilk (sahâbî) râvîlerinin, ekseriyetle, meşhûr ve hemen her kesimin tanıyıp sevdiği kişilerden oluştuğu ve hadislerin tahriri neticesinde ulaşılan kaynaklara bakıldığında, sahih ve muteber asıllara dayandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Beyhakî, Du'âl Dual/Du'a, ed- De'avâtü'l- Kebîr, Muksirûn.*

Kitâbu'd- De'avâtî'l- Kebîr of Beyhakî and Importance its Consideration for Tematic's Tradition of Literature

Abstract

We regarded it necessary to peresent Ebu Bekir el Beyhaki's work - Kitabu'd- Delavati'l- Kebir - to the scientist and Turkish readers as it is an example with all its peculiarities among the prayer's sources and belonging to the period's classification.

That the hearsay's being used very much and their being considered honor, the selected hadiths being short and aphorism dispatch us that the writer chose the easy rumors that were accepted by the public.

We see that the rumor generally has been chosen among the popular people who are loved the most by everybody in society.

It is possible to see that the hadiths have been based on real and trusted sources.

Key Words: *Beyhaki, Prayer/ Prayers, ad- Da'avât al- Kabîr, Muksirûn.*

*) Bu çalışmamızı, yaklaşık bir yıl öce kaybettiğimiz merhum Prof. Dr. Ali YARDIM Hocamız'ın aziz ruhuna ithaf ediyoruz.

***) Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
(e-posta: veli_atmaca@hotmail.com)

Giriş

İlim dünyasında Hadis Anabilim Dalı'nı ilgilendiren çalışmalar tarih ve usûl konularında yoğunlaşmaktadır. Ne var ki araştırmacılar, referanslarını temin ettikleri literatüre yeterince sahip olmazsa, verilerdeki eksiklikten kaynaklanan önemli hatalar yapabilirler. Bu yüzden Hadis ilminin rivâyet dönemini oluşturan ilk dört-beş asırda vücuda getirilmiş kaynakların üzerinde ciddi çalışmalar yaparak onları, araştırmacıların istifâdesine sunmak icâb eder. İlgi bekleyen birçok yazma eserin hâlâ kütüphane raflarında nice sıralar saklandığını tahmin etmek güç değildir.

Tasnif dönemi olarak bilinen H. II. ve V. asırlara kadar dayanan mazisiyle birçok insanın mânevi dünyasına renk katan, Müslüman topluluklarının kültürüne mal olmuş du'â geleneğinin yazılı kaynakları, mahiyet ve tasnif çeşitliliği arz eder. Bunların en güvenilir olanları, metinlerini âyetlerin ve hadislerin oluşturduğu "De'avât" ya da "Du'â" adıyla bilinen eserlerdir. Hz. Peygamber'in ifadesiyle bir nevi "ibâdet" sayılan du'ânın usûbu, âdâbı, mânevî faydaları, maddî neticeleri ile lâfızlarındaki akıcılık ve lezzet, bu inancın yönünü ve hedefini en iyi yansıtan hal tarzı ve Allah'a ulaşma biçimidir. İbâdet esnasında yapılan du'âların da Hz. Peygamber'in sözü olduğunu, her ibâdet edişte bunların yüz binler tarafından okunarak nesilden nesile aktarıldığını göz önüne alırsak, diğer konulara kaynaklık teşkil eden hadislere nispetle du'â hadislerinin, mânevi tevâtür derecesinde günümüze geldiğini söyleyebiliriz.

"Fezâil"e dâir hadislerin tahammül ve edasında, hadis tenkidçilerinin tesâhül (müsamaha) gösterdikleri malumdur. Bazı muhaddisler de vardır ki "Fezâil" konusunda da sened ve metinde tesâhül göstermeyip; cerh ve ta'dilde bulunup eğer rivâyet zayıfsa onu takviye etmek için bu rivâyetin farklı tariklerini zikrederek, âyetlerle destekleme yolunu tercih etmişlerdir. Bazı muhaddisler, diğer konularda olduğu gibi du'â mevzûunda da ayrı kitaplar tasnif etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı baştan sona merfû' hadislerden oluşturulmuştur. Buradaki hadisler senedleriyle verilmiş olup cerh ve ta'dil süzgecinden geçirilmiştir. Bu vasıflara sahip eserler hadis mütehasşislarınca muteber addedilir.

Bu ve benzeri özellikleri kendisinde gördüğümüz Ebû Bekr el-Beyhakî'nin "Kitabu'd-De'avâti'l-Kebîr"i "*Hadiste Tür Edebiyatı*"¹nin en önemli eserlerinden biri sayılabilir.

Bu kitabın iki yönü vardır. Bunlardan birisi Kitâbu'd-De'avâti'l-Kebîr'in kendi türü içerisinde hadis tekniği ve tasnif güzelliği yanında zengin hadis malzemesiyle de ilk sıralarda yer almış olmasıdır. İkinci husus, bazı du'â kitaplarının giriş kısımlarında eserin yazılış sebebi olarak gösterilen inanış, menkıbe ve tesirinin tecrübe edildiği ile ilgili anlatımlarla, du'â âyetlerine ve merfû' hadislere çok az hatta hiç yer vermeyen; garip lafızlarla dolu, duânın kendisine dayandırıldığı faziletli (!) kişinin, du'â ameliyesindeki, tevhid, tasarruf yetkisi ve nübüvvet anlayışını zedeleyecek biçimdeki usûbu ve du'ânın

1) Tasnif Dönemi'nin, "*Musannaâ, Câmi', Sünen...*" gibi gurup adıyla anılan eserlerinden, Şerh ve Derlemecilik Devri mahsûllerine kadar ortaya konmuş olan ilmi mesainin, artık günün ilmi açılım şartlarına uygun olarak kavramlaştırılması lüzümü her bilim adamının arzusudur. Biz, hadis uzmanlarının genel olarak bir kavramlaştırma (terminoloji) ihtiyacı içerisinde olduğunu görmemiz neticesinde, tasnif ve muhtevâ özellikleri itibâriyle müşterek olan kaynakların, yukarıdaki gibi "*Hadiste Tür Edebiyatı*" veya "*Konulu Hadis Edebiyatı*" şeklinde ifade edilmesini teklif ediyoruz.

yapılışında telkin edilen kalıp davranışların bir kitap olarak derlenip ticârî amaçlarla piyasaya sürüldüğü kabul edilirse, Beyhakî'nin eserinin değeri bir kat daha artar.

Şu âna kadar yaptığımız tetkikler sonucunda dünyâda bir başka yazması bulunmayan Kitâbu'd-De'avât'ın tam nüshâsını, merhum hocamız Prof. Dr. Ali YARDIM Bey ile kadri yüce hocamız Prof. Dr. M. Said HATİBOĞLU Bey keşfetmiştir. Biz, bilâhare Haydarâbâd'da Âsıfiye Kütüphanesi'nde de bir nüshâsının bulunduğunu ve bunun, Bedr b. 'Abdillah el-Bedr'in tahkik ve tahrîciyle Kuveyt'de 1989'da neşredildiğini öğrendik ve temin ettik. Ne var ki, Bu nüshâ, eserin hemen hemen 1 cüzü olup, tamamının üçte birine tekabül ettiğini müşahede ettik.

Elimizdeki Kütahya nüshâsını, bütün gayretlerimize rağmen Haydarâbâd nüshâsının "aslî"yla mukayese imkanı bulamadık.

Kütahya Nüshâsı tashih ve tasvib kayıtlarına sahip, hâmişinde hâşiyeler serdedilmiş olan bir nüshâdır. Bu nüshâ H. 567 tarihinde Mekke'de Ömer b. Mes'ûd tarafından "Kîrâât" metoduyla alınmıştır. Müsned bir eser olması hasebiyle biz buna, isnadlı hadis nakletmenin son örneklerinden olduğu için, ayrı bir önem atfediyoruz.

Bu eserin, okuyucunun istifadesine sunulması, tozlu raflardan kurtulması, kendi türü içindeki üstünlüklerine istinaden, aciliyet kesp etmektedir. Binaenaleyh, eserin okunması ve hadislerinin değerlendirilmesi yanında, eserdeki hadislerin tasnif devri kaynaklarından tesbiti çalışmasında bana destek veren merhum Hocam'a minnet borçlu olduğumu ifade etmek isterim. Bu çalışmamızı yani Beyhakî'nin Kitâbu'd- De'avâtî'l- Kebbîr'inin tam nüsha olarak neşre hazır hale geldiğini ve ilk fırsatta yayımlanacağını da bu vesile ile bildirmek istiyorum.

1. KİTÂBU'D- DE'AVÂTÎ'L-KEBÎR'İN NÜSHALARI

Ebû Bekr el-Beyhakî (458)'nin mezkûr eserinin iki nüshâsını tesbit edebildik. Kaynaklığına başvurduğumuz bibliyografya eserlerinde (kataloglarda) başka bir nüshânın bulunmadığını öğrenmiş bulunmaktayız².

a. Haydarâbâd Nüshası

Nüshânın muhakkiki Bedr b. Abdillah el-Bedr'in verdiği bilgiye göre eser, el-Beyhakî'nin talebesi el-Fürâvi tarafından yazılmıştır. Başka yazma nüshânın olmadığı ve sadece bu eksik nüshânın mevcudiyetini ifade ettikten sonra Bedr b. Abdillah, aslının Haydarâbâd'daki Asıfiye Kütüphanesinin "du'â" bölümünde 14. Nr.'da kayıtlı olduğunu bildirmektedir.

Mikrofilminin de Medine'de el-Câmi'atu'l-İslâmiyye'de 646 nr.'da bulunduğunu belirten muhakkik, bu nüshanın, eserin yarısı olduğunu tahmin etmekte ve yazma nüshâda

2) Suudî Arabistan'da Cemâ'atu'l-İslâmiyye bünyesinde, yeryüzünde yazma eserlerin mikrofilmlerinin derlendiğini haber aldık. İlgili eserin nüshâları hakkında aldığımız bilgiye göre, sadece Haydarâbâd'da üç cüzden oluşan bu eserin 39 Varaktan ibaret eksik nüshâsının bulunarak Bedr b. Abdillah tarafından 1989 yılında Kuveyt'de neşredilmiş olduğunu öğrendik. Biz neşrini temin edip Kütahya Nüshâsı ile karşılaştırma imkanı bulduk.

Kuveyt'te 1989'da neşredilmiş olan bu nüshâdan Prof. Dr. Yaşar Kandemir bahsetmektedir. Bkz. M. Yaşar Kandemir, "el-Beyhakî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VI/58.

eksik olan hadîsler için istidrakta bulunduğunu zikretmektedir. Ne var ki istinsah tarihi, yazı türü vs. gibi özelliklerini tanıtmamaktadır.

b. Kütahya Nüshası

Beyhakî'nin bu eserin yegâne tam nüshasının mevcudu, Kütahya'daki Vahîd Paşa Kütüphanesi'nde 335. demirbaş Kayıt nr.'da bulunmuştur³. Mevcûd nüshânın başlıca özellikleri aşağıda verilmektedir.

Nüshanın Mahiyet Özellikleri

Küyahya nüshasının hattı "nesih" olup, her sayfa onüç (13) satır sayısıyla yazılmıştır. Sayfa kenarlarında bazı tashih ilâveleri, "suhha" kaydı ve sayfa altında ta'lik notları vardır. Kapak sayfasında, Seyyid Mehmed Emîn Efendi'nin bu eseri, Kütahya İli'ndeki medrese talebesinin istifâdesi için, kütüphâne'nin sınırlarından dışarıya çıkarılmamak şartıyla vakfettiğine dair mühür de mevcuttur. Nüsha da zaten, kendi adını taşıyan, Kütahya Vahîd Paşa Kitaplığı'nda kayıtlıdır.

İlk sayfanın ilk satır besmele olup ikinci satır, nüshayı rivâyet eden râvî silsilesi; "ahbaranâ eş- şeyh el- fakîh el- Fâdil 'Abduddâim b. 'Ömer b. Hüseyin b. 'Abdülvâhid" şeklinde devam eder.

Eser, 198a'daki, "temme ve'l-hamdü lillâhi ve salavâtuhü alâ resûlihî Muhammedin ve âlihî ve selâmuhtü" Ferâğ kaydıyla bitmektedir.

Nüshanın 199a sayfası, eserin muhteviyâtından olmayıp; müstensihin, 'Abdurrahmân b. Muhammed el-Bistâmî'nin, Ed'iyetü'l- Müntehabe ve Edviyetü'l- Mücerra-be'sindeki, "ve men qâle külle yevmin...bismillâhi hayri'l- esmâ" duâsını, hergün 36 defa okuyan..." şeklindeki ifadesi ile son bulmaktadır.

Nüshanın Rivâyet Şekli

Yazma nüshânın ilk sayfasındaki bilgiler bize bu hususta yardımcı olmaktadır. Müstensih bu eseri 'Abduddâim b. 'Ömer b. Hüseyin b. Abdilvâhid el-Kinânî el-Askalânî'den Mescid-i Harâm'da H. 567 yılında "kırâaten" (arz yoluyla; hocaya okuyarak) almış, el-Kinânî ise "semâ" yoluyla, "Ahberanâ" sîgasıyla Ebûl-Kâsım 'Âli b. Hasan b. Hibetillâh eş-Şâfi'i'den almış, O da Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Fadl b. Ahmet el-Fürâvî (530-1135)den⁴ "İcâzetli Mükâtebe" yoluyla nakletmiştir. Fürâvî, ed-De'avât'ı "kırâaten" Nisâbü'r'da hocası Beyhakî'den rivâyet etmiştir.

Görüldüğü gibi müstensihle Beyhakî arasında üç râvî olup kendisi dördüncü kişidir.

Beyhakî'nin âhir ömründe Nisâbü'r'da olduğunu biliyoruz. Bu tarih de yaklaşık olarak H. 450'li yıllardır. O halde bize kadar gelen nüshânın istinsah tarihi ile Beyhakî arasında

3) Nüshânın mevcudiyetini tesbit ettiğinde merhum hocam Ali YARDIM bey, bu eserin okuyucuların istifadesine sunulması için bizi teşvik etmiştir. Bu münasebetle görüşlerine başvurduğum muhterem hocamız M. Said HATİBOĞLU Bey de söz konusu eseri, Ali Bey'le birlikte incelediklerini ve bu çalışmanın yapılması lüzumunu ifade etmek suretiyle, bizim gayretimizi takviye etmiştir. Eserin tahkik ve tahrir çalışması, tarafımızdan Doktora Tezi olarak, 1997 yılında bitirilmiş olup henüz neşre-dilmemiştir.

4) El-Fürâvî (ö: 530/1137) bu eser yanında diğer kitaplardan birçoğunu Beyhakî'den bizzat nakleden öğrencisidir.

takriben 120 yıl vardır. Bu zaman diliminde üç râvînin oluşu, bu nüshânın kopuksuz bir şekilde ve rivâyet tekniği açısından en muteber yollarla nakledilmiş olduğunu gösterir.

H. III asır sonlarına kadar hâdis rivâyetinde önemli bir gelenek olan "Hâdis Rivâyeti", uğrunda yolculuklar (er-Rihle) gerektirmiş olup, sonraki devirlerde bu an'âne, yavaş yavaş yerini "kitap rivâyeti"ne bırakmıştır⁵. Böylece kavram olarak "mükâtebe" ve "İcâzet" yöntemi, eskiden neredeyse mutlak şart olan "semâ' ve kırâat"ın yerini almaya başlamış; musannef kitaptan rivâyet öne çıkmıştır. Bu eser de, "kitâp rivâyeti"nin örneklerinden biridir.

Nüshânın Muhtevâ Nitelikleri

Kütahya nüshasının istinsah tarihi H. 567/1171 olarak verildiği ve musannıftan sonra üç râvî'nin bulunduğu, eserin ilk sayfasında kayıtlıdır. Haydarâbâd nüshasında ise "Ahbarânâ" eş-Şeyh el-İmâm Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Fadl b. Ahmed el-Fürâvî" şeklinde senede başlanmaktadır. Bu da, "nüshâyı yazanla Beyhakî arasında sadece bir râvî var" demektir. Haydarâbâd nüshası Beyhakî'den takriben 40 ya da 50 yıl sonra yazılmıştır. Fakat her iki nüshâ da el-Fürâvî rivâyetidir.

Nüshalar arası farklılıklar, kayda değer mahiyette olmamakla birlikte, Haydarâbâd nüshasının başlangıcında mukayyed Kelime-i Tevhid ve du'â cümlesinin Kütahya nüshasında bulunmadığı, yine Haydarâbâd nüshasının, zaman olarak daha önce olduğu ancak nüsha rivâyetinin "ahbarânâ" ile başlarken Kütahya nüshasının, aşağıda verileceği üzere iki nesil sonra "Kırâaten" alınıp, Ebû Kâsım 'Ali b. Hasan'ın da Fürâvî'den, "Kırâat" yoluyla aldığı kanaatindeyiz. Zira âdet üzere, Kırâat yöntemiyle hadis tahammülüne delâleten "ebenâ" rumuzuyla başlanmaktadır. Oysa neşrine baktığımız Haydarâbâd nüshası "ahbarânâ" sîgasıyla başlamaktadır.

Kütahya nüshasının başlangıcında, müstensih râvî aynı olmakla birlikte râvînin nisbesi sadedinde, "el- Bünânî el- Asqalânî" ilâvesi ile devamında, "bi'l- mescidi'l- harâm senete seb'in ve hamse mietin Qurâeten 'aleyh. Qâle ahbarânâ eş- şeyh el faqîh el imâmu'l- hâfiz es- siqa ebû'l- qâsım 'alf b. el- hasan b. hibetullâh eş- şâfi'î radiyallâhu 'anh" şeklinde râvî silsilesi kayıtlıdır.

Nüshâlar arasındaki fazla ya da eksik ibâreler, Hadîs metinlerinde olmadığı halde; "azze ve celle" veya "rdiyallâhu 'anh" gibi ta'zim ya da du'â ifâdelerinde fazlalık veya noksanlık mevcuttur.

Yazılı olarak, Kütahya nüshası baştan sona kadar "nesih" yazı ile Ömer b. Mes'ûd Muhammed tarafından istinsâh edilmiş, sadece vr. 8^b ile 12^b arasındaki dört varak, Kutbeddin Muhammed el-Hâfiz el-Haydarî tarafından yazılmış olup, hat başlangıcında bu beyan derkenâr edilmiştir. Elimizdeki tam nüshânın Haydarâbâd'daki eksik nüshâya göre bazı teknik üstünlükleri vardır.

1. Sayfa kenarlarında belirtildiği gibi tashîh kayıtları vardır,
2. Silik ve karalanmış, okunmasında güçlük arzeden yerlerde "fî't- terceme" ifâdeyiyle açıklama getirilmekte,

5) Ali Yardım, *Hadîs I*, Damla Yayınevi, İstanbul 2000, s. 147-149.

3. İstinsâh hataları yapılmış kelimeler için hamişte “suhha” kaydıyla düzeltmeler yapılmıştır.

4. “Matlab” kayıtları mevcuttur.

5. Muğlak ifâdeler ve açıklama gerektiren hadîsler için sayfa kenarlarında “Hâşiyeler” vardır⁶.

Neşredilmiş olan Haydarâbâd nüshâsının muhakkiki her ne kadar “Birinci kısım” diye belirtse de birinci cüzde,

14. Bâb “Bâbu’l- qavli ve’ d- du’â ‘inde istiftâhi’s- salât” ın 1. hadîsinden

17. Bâb: “Bâbu’l- qavli fi’ s- sucûd” a kadar,

15. Bâb: “Bâbu’l- qavli ve’ d- du’â fi’ r- rukû” ile,

16. Bâb: “Bâbu’l- qavli ve’ d- du’â ‘inde raf’i’r- ra’si” kısmı eksik olup arada kaybolan 21 hadîs mevcuttur. Zaten Bâb başlığındaki noksanı muhakkik kendisi takdir etmiştir. Ancak bu Bâbın da ilk hadîsi eksiktir. Müteâkkîb bâblar bizdeki nüshâda ikinci cüze aittir. Biz bu farklılıkları ve kayıp bölümleri yerlerinde izah ettik. Birinci cüzün hemen başında Bâb başlığı olmadığı halde neşirde ilk hadîsin başına Bâb başlığı takdir edilmiştir. Buna benzer bazı hatalar vardır.

Bir başka husus, aynı hadîs metni için verilen birden fazla tarîk (sened)’in sonlarında tahvîl ki (H) rumuzunu, neşredilmiş olan nüshâda muhakkik hesaba katmadan; müteâkip senedle birleştirerek bu rumuzun anlamına mugayir hareket etmiş ve hepsine tek hadîs rakamı vermiştir. Oysa biz, sözkonusu çalışmamızda bunları muhafaza ettik ancak metnin zikredilmediği senedlere hadis sıra numarası vermedik.

2. NÜSHÂLARDAKİ RÂVİLER

Beyhakî’nin hiçbir mevzûda tesâhül göstermeyip; hadîslerin sıhhatine önem verdiği ni biliyoruz. Beyhakî’nin ricâlini cerh ve ta’ dil açısından inceleyen bir çalışmayı da burada zikretmeliyiz⁷.

a. İlk Râvileri (sahâbîler) İtibariyle

İlk râvilerin tesbiti ve rivâyetlerinin sayısının belirlenmesi bize bazı ipuçları verecektir.

a) Muksirûn’un bu eserdeki durumu,

b) ‘Aşere-i Mübeşşere’nin durumu,

c) Hulefâ-i Râşidîn’in durumu,

6) Bu hâşiyeler, İbn Huzeyme (311)’den nakledilerek verilmiştir. Bunun sebebi de Beyhakî’nin, baş sayfada belirttiği gibi, eserde tasnif ve muhtevâ açısından hocası Hâkim Nisâbü’rî’nin hocası olan İbn Huzeyme’nin “*el-Muhtasarü’l-Me’sur*”unu örnek aldığı belirtmesinden mütevellidir. Ancak bizim araştırmamız neticesinde gördük ki İbn Huzeyme’nin bu isimde bir kitabı yok, du’â konusunda ona ait olduğu bildirilen “*Beyânu Şe’ni’ d-Du’â*” veya “*Kitâbu’ d-Du’â*” ile “*Tefsîru’l-Ed’iyyeti’l-Me’sure ani’n-Nebi*” adlı iki eseri vardır. Her ikisi de yazma (mahtû) halindedir. Bkz. Yusuf Özbek, *Hadîs Literatürü*, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 73,74; el-‘Azamî, Mustafa, *Sahihu İbn Huzeyme (Mukaddime)*, Beyrut 1980, I/13.

7) Necm, ‘Abdurrahman Halef, *Mu’cemu’l-Cerh ve’t-Ta’dil li Ricâli’s-Süneni’l-Kübrâ*, Riyâd 1989. Müellif, genelde yapılan bazı eser isimlerindeki hatayı yapmış, “Kübrâ” demiştir. Oysa izâfet “Kitâb”a olup, “Kebîr” denmelidir. Ancak biz, müellif tarafından konulan ismi değiştirmeyi uygun görmedik. Öteden beri bu nevi hatalar devam etmektedir; çoğu eser isimlerindeki “Kübrâ” ve “Sügrâ” isimlerinin doğrusu “Kebîr” veya “Sağîr” olmalıdır.

- d) Mu'allim sahâbîlerin durumu,
- e) Hz. Peygamber'i sürekli takibeden sahâbîlerin durumu,
- f) Kadın sahâbîlerin durumu.

Biz, bu sınıflarda alem olmuş sahâbîleri rivâyet sayılarıyla liste halinde vereceğiz.

Beyhakî'nin Kitâbu'd-De'avât'ındaki ilk râvîlerin sayımı ve isimlerinin tesbiti neticesinde görülecektir ki, buradaki hadislerin çoğunluğu muksirûn'dan ve ashâb arasında ilmiyle temâyüz etmiş kişilerden rivâyet edilmiştir. Sözkonusu eser bir du'â kitabı olunca, bu rivâyetlerin, Hz. Peygamber'i gece gündüz, yolculukta evde, ibâdet ve istirahat-ta O'nu en yakından takib etmiş kişilerden mi yoksa Rasûlullah'ı ömründe sadece birkaç defa görebilmiş; kendisini çok yakından tanımayanlardan mı alındığı da muhtevâ açısından önem arzeder.

Kitabu'd-De'avât'da tesbit ettiğimiz ilk râvîler ve rivâyet sayısı aşağıda çıkarılmış olup, naklettikleri hadislerin yerleri yaptığımız tahkikte, hadis numaraları itibariyle verilmiştir.

1. Ebû Hureyra	: 102 Rivâyet
2. Enes b. Malik	: 55 Rivâyet
3. Hz. 'Aişe	: 49 Rivâyet
4. 'Abdullah b. 'Abbas	: 41 Rivâyet
5. 'Abdullah b. Mes'ud	: 35 Rivâyet
6. 'Abdullah b. Ömer	: 29 Rivâyet
7. 'Ali b. Ebi Tâlib	: 20 Rivâyet
8. Ebû Sa'id el-Hudrî	: 18 Rivâyet
9. Câbir b. 'Abdillah	: 16 Rivâyet
10. 'Abdullah b. 'Amr	: 13 Rivâyet
11. Sa'd b. Ebî Vakkâs	: 13 Rivâyet
12. 'Ömer b. el-Hattâb	: 8 Rivâyet
13. Huzeyfe	: 7 Rivâyet
14. Ebû Musâ el-Eş'âri	: 7 Rivâyet
15. Mu'âz b. Cebel	: 5 Rivâyet
16. Ebû Bekr	: 4 Rivâyet
17. Berâ b. 'Âzib	: 4 Rivâyet
18. 'Osman b. 'Afvân	: 2 Rivâyet
19. Zeyd b. Sâbit	: 2 Rivâyet
TOPLAM	: 415 RİVÂYET

Meşhûr sahâbîlerden oluşan bu listenin dışında rivâyeti dercedilmiş olan daha birçok râvî vardır. Bizim saydıklarımıza göre 150 sahâbînin içerisinde:

1. On (10)'dan fazla rivâyeti bulunanlar : 10 sahâbî
2. 5-10 arasında rivâyeti olanlar : 6 sahâbî
3. 1-5 rivâyeti nakledenler : 127 sahâbî

b. Kitâbu'd-De'avât'daki kadın sahâbîlerin isimleri ve rivâyet sayıları şu şekilde belirlenmiştir.

1. Hz. Aişe	: 49 Rivâyet
2. Ümmü Seleme	: 7 Rivâyet
3. Fâtıma binti Resûl	: 4 Rivâyet
4. Esmâ binti 'Umeys	: 2 Rivâyet
5. Ümmü'd-Derdâ	: 1 Rivâyet
6. Havle binti Hakîm	: 1 Rivâyet
7. İmraetün fi Kureys	: 1 Rivâyet
8. Ümmü Ma'bed	: 1 Rivâyet
TOPLAM	: 66 RİVÂYET

Buraya kadar ilk râviler itibâriyle yaptığımız listeden, "Muksirûn", "Aşere-i Mübeşşere" ve kadın sahâbîlerin durumu netlik kazanmaktadır. "Racülün", "İmraetün", "Sahâbîyyun" şeklinde muğlak (mestûr) bırakılmış olanlar, tahkîk ve tahrîc neticesinde ilgili yerlerde belirtilmiştir. Başka bir husus da sahabînin sahabîden rivâyetidir ki, Kitâbu'd-De'avât'ta 21 rivâyet bu şekilde gelmiştir. Bu rivâyetler de bize, Beyhakî'nin hadis alma ve nakletme işini ne kadar ciddiye aldığını göstermekte olup; bir kısım müellifin dilinde genel geçer bir kaide imişçesine, "muhaddisler, ahkâm hadislerinde çok titiz davranmış ama ahlâk ve fezâil konularındaki hadislerin isnadında tesâhül göstermiştir" ifadesinin her muhaddis için geçerli olmadığını; sahabî mürseline bile tahammül etmediğini ızhâr etmiştir. Sahabi mürselinin, hadisin sıhhatına zarar vermediğine dair cumhurun görüşüne rağmen, isnaddaki her bir şahsın durumunun önemine vurgu yapıldığı kanaatindeyiz. Beyhakî, buradaki sahabînin sahabîden nakilde bulunduğu isnadta, bu bir fezâil konusudur; isnâdı uzatmak gerekmez, diyerek sahabîlerden birini zikretme bile bir inkıtâdan söz edilemezdi. Çünkü, tâbi'î râvîye nisbetle muâsarât ve likâ imkânı mevcuttur.

c. Son Râvileri (Beyhakî'nin Hocaları) İtibâriyle

Hadîs rivâyetinde, ilim talebi için yapılan meşakkatli yolculuklar, insanların seyahat zevkini tatmin etme duygusunun neticesi olmadığı; günümüze kadar gelmiş ya da gelmemiş muazzam literatürün doğuşunu mayalandıran bir arayış ve hazırlık döneminin adıdır. Biz bu kısımda Kitâbu'd-De'avât'ı esas alarak Beyhakî'nin, hocalarıyla nerelerde görüşüp, hadîslerini ne yollarla aldığını ve onun senedleriyle ilgili bazı hususları açıklamaya ihtiyacı duyuyoruz.

Önemli meselelerden biri; Beyhakî'nin kaç râvi ile görüştüğüdür. Musannıf'ın "Hocaları" bölümünde zikrettiklerimizin yanında bunların ayrıca verilmesinde fayda vardır. Bu listedekiler, Beyhakî'nin du'â bölümünde rivâyetlerini nakletmek sûretiyle âdetâ eserinin muhtevâsıyla şükran borcunu ödemeyi arzuladığı hocalarının isimleri olduğuna inanıyoruz. Zaten rivâyet sayısı da bu görüşü doğrulayıcı niteliktedir.

Hocalarının karşısında verilen yer adları da, İmâm Beyhakî'nin ilmî birikiminin nerelerde teşekkül ettiğinin ve en çok hangi şehirdeki hocasından faydalandığının kısa bir özetini verir mahiyettedir. Bütün eserlerini bu açıdan incelemedik ancak diğer eserleri

itbâriyle Beyhakî'nin hadis birikimi ve coğrafyası incelense, bu sıralamanın pek fazla değişmeyeceği kanaatindeyiz.

İslâm ilimlerinde ve kaynakların oluşumunda, eser ve musannıf (müellif)ın, kendi kültürel ve coğrafi jeopolitiği ile birlikte incelenmesi lüzûmuna inanıyoruz. Her müellif veya musannıf, içinde yaşadığı toplumun, mezhep veya dînî anlayışın, nasslara getirdiği yorum farkının, siyâsi oluşumun ve insanların cevap istediği meselelerin dışında kalarak eser veremeyeceği; bu hususiyetleri yazısına ve tasnif şekline yansıtacağı inkâr edilemez. Zaten yerel kültür ve din, ilim adamlarının eserlerinde, gerek yorum gerek bilgiyi tasnif biçiminde halka ulaştır. Halk ta bu birikimi, konusuna göre ibâdet veya gündelik hayata renk katan folklor şeklinde uygulamaya döker. Unutulmasın ki Beyhakî, horasanlı bir âlim olup, ilmi kişiliğinin önemli kısmını bu kültürel ortamda şekillendirmiştir.

	RİVÂYET	YER
1. el-Hâkim en-Nisâbü'rif	316	Nisâbü'rif
2. Ebû Ali er-Rûzbârî	84	Nisâbü'rif ve Horasan
3. Ebû Tâhir el-Fakîh	41	---
4. Ebû Bekr b. Fûrek	37	---
5. Ebû Sa'îd b. Ebi 'Amr	33	---
6. Ebû'l-Hüseyn b. Bişrân	32	Bağdat
7. Ebû Bekr el-Kâdî	26	---
8. Ebû Zekeriyya b. Ebî İshâk el-Müzekkî	24	---
9. Ebû Hasan el-'Alevî	24	Bağdat
10. Ebû'l Hasan 'Ali b. Ahmed b. 'Abdân	21	---
11. Ebû Muhammed Yûsuf el-İsfahânî	20	---
12. 'Ali b. Ahmed b. 'Abdân	18	---
13. Ebû'l Hüseyin Fadl b. el-Kattân	15	Bağdat
14. Ebû 'Abdillah İshâk b. Muhammed es-Sûsî	10	---
15. Ebû'l-Hasan 'Ali b. Ahmed	7	İsferayin
16. Ebû'l-Hasan b. Ebi'l-Ma'rûf el-Fakîh	4	İsferayin, Mihrican
17. Ebû Muhammed Cenâh b. Nezîr	3	Küfe
18. Ebû 'Abdillah Muhammed b. Fadl el-Misrî	3	Mekke
19. Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed en-Nûgânî	2	Nûgân
20. Ebû'l-Hasan 'Ali b. Ahmed	1	Hüsrevcird
21. Ebû Sehl Muhammed el-Küşmîhenî	1	Nisâbü'rif
22. Ebû Nasr Muhammed et-Tâbirânî	1	Tâbirân
23. Ebû Sa'îd 'Abdurrahmân b. Şübâne eş-Şehîd	1	Hemedân
24. Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sa'îd el-İsferâyînî	1	Mekke
25. Ebû Kâsım Zeyd b. Ca'fer el-'Alevî	1	Küfe

Burada isimlerini verdiğimiz râvilerin listesinde iki hususu vurgulamak istedik;

a) 10 (on) dan fazla rivâyeti olanları,

b) Çeşitli memleketlerde bulunduğunu, Beyhakî'nin seyahât yerlerini belirten ve bunlara birer misâl teşkil edenleri verdik. Oysa 10 rivâyetten az hadîsi bulunanların toplam sayısı 73'tür. Beyhakî, isimlerini verdiklerimizle toplam 97 şeyhinden rivâyet almıştır. Bu listeden elde etmek istediğimiz sonuçlardan biri de, Beyhakî'nin ilim kaynaklarının coğrafyasını tesbit olduğu düşünülürse, burada ismini zikretmediğimiz hocalarının memleketleri de yukarıda kayıtlı şehirlerden ibârettir. Listedeki örnekleme yoluyla zaten bu haritayı görmüş olduk.

İlk râvilerdeki rakam da gözönüne alınırsa, *Beyhakî bu eserini, sahâbîlerin ve hocalarının hatırasına tasnif etmiştir*, kanaatine ulaşılabilir.

Beyhakî'nin bu rivâyetleri şeyhlerinden nasıl ve ne yolla aldığı açıklayabilmek için tahammül ve edâ sîgalarını incelemek gerekiyor.

Bütün rivâyetlerinden 45 tanesi "*Haddesenâ*", 1 tanesi "*Semi'tü*" ve 1 tanesi "*vav*" başlangıç edatıyla alınmış, geri kalanın tamamı "*Ahberanâ*" sîgasıyla alınmıştır. Hocalarından, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Yûsuf, Ebû Hasan el-'Alevî, Ebû 'Abdurrahmân es-Sülemî ve Ebû Muhammed 'Abdullah b. Yûsuf'dan hadîs naklettiği yerlerde "*imlâ-en*" kaydını koymuştur. Bu durumda Beyhakî'nin, hadîsleri yüzyüze ve yazarak aldığı gerçeği, yukarıda belirttiğimiz tahammül ve edâ sîgalarını doğrulamaktadır.

Senet itibâriyle zikredilmesinde fayda gördüğümüz diğer hususlar:

1. Seneddeki ricâlini saymamız neticesinde Beyhakî, 6 ile 10 kişi arasında değişen râvî sayısı ile "*Muttasil Merfu*" hadîs nakletmiştir. Kendisine kadar 6 kişiden oluşan '*âlf*' isnadla hadîsler aldığı da bilinmektedir. Fakat rivâyetlerinin çoğunluğu 7 ile 9 râvîden oluşan bir senede sahiptir.

2. Birden fazla hocasından aynı rivâyeti naklederken Beyhakî, başta mutlaka Ebû 'Abdillah (Hâkim Nîsâbü'rî) veya Ebû 'Ali Rûzbârî gibi önemli hocalarını zikredip akabinde diğerlerini sıralar. Bu durum bizi, o hadîsin lâfzının ilk zikrettiği şeyhine ait olduğu; akabinde diğerlerini sıraladığı kanaatine sevk etmiştir. Şeyhlerinden Ebû Sa'îd b. Ebî 'Amr'ı hiçbir yerde başta zikretmemiş, ama her zaman Ebû 'Abdillah en-Nîsâbü'rî'den sonra zikretmiştir.

Hocalarından ikisini zikrettiği senet sayısı, 71, bunlardan 58 tanesi Ebû 'Abdillâh (Hâkim Nîsâbü'rî) ile başlamaktadır. Üç şeyhinden birlikte aldığı sened 19 olup bunların da 17'si, lâfız olarak Ebû 'Abdillâh'dan alınmıştır. Dört şeyhinden aldığı rivâyet adedi 6 olup, 5 tanesi Ebû 'Abdillâh'tandır. Daha çok şeyhinin ortak naklettiği rivâyet sayısı 2 tane olup, bunların ikisi de Ebû 'Abdillâh el-Hâkim'le başlamaktadır.

Böylece birden fazla hocasının müşterek rivâyetlerinin 98 olduğu, bunlardan 82 tanesinin lâfzı Hâkim Nîsâbü'rî'den geldiği söylenebilir.

Bu manzara:

- a) Bu rivâyetin yaygın olduğunu,
- b) Senedin meşhûr olduğunu,
- c) Hâkim Nîsâbü'rî'nin naklettiği lafzın muteber olduğunu,
- d) Beyhakî'nin hadisçiliğinde, diğer hocalarına nisbetle, Ebû 'Abdillâh (Hâkim Nîsâbü'rî)'nin daha etkili olduğunu veya Beyhakî'nin, hadis açısından en çok Hâkim Nîsâbü'rî'ye itibar ettiği göstermektedir.

3. Senedlerde değişmeyen silsile vardır. Bunlardan tesbit edebildiklerimiz aşağıdaki gibidir.

- a) Katî'î, 'Abdullah, Ahmed b. Hanbel,
- b) 'Abdurrezzâk, Ma'mer, Hemmâm b. Münebbih
- c) eş-Şâfi'î, Mâlik,
- d) Ebî 'Abdillah el-Hâfiz, Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Ya'kub,
- e) Ebû bekr b. Fûrek, 'Abdullâh b. Ca'fer,
- f) Ebû 'Ali er-Rûzbâri, Ebû Bekr b. Dâsse, Ebû Dâvud,
- g) Ebû Tâhir el-Fakîh, Ebû Bekr el-Kattân.

3. KİTÂBU'D-DE'AVÂTÎ'L-KEBÎR'İN TASNİF ŞEKLİ VE MUHTEVÂSİ

Biz, Beyhakî'nin bu eserinde, du'â konusunda çok şumullü olmasına dikkat ettiğini; her bâb'da ashâb ile kendi hocalarının hemen hemen hepsini zikretmeye çalıştığını gördük. Eserin bir du'â kitabı olması hasebiyle Beyhakî'nin hadîslerini naklettiği kişilere, hal diliyle (kalem diliyle) du'â ettiği mânâsını çıkarmak mümkündür. Bu sebeble eserlerinde hadîslerin sıhhati ve ricâli ile ilgili hususlarda oldukça dikkatli davranmıştır.

Bâb Başlıkları ve Muhtevâsı

Nüşhânın Bâb başlıklarına baktığımızda, eserin kendi türü içerisinde önemli bir yeri olduğu kanaatine varıyoruz. Zira du'ânın faziletinden cenâze du'âlarına kadar çok teferuatlı oluşu, bâb başlıklarının kapsamlı ifadelerden oluşturulması, ilgili bâbların hadîslerinin terâcime uygunluğu ve hadîslerin yaygın (meşhur) oluşu bize göre, dikkatle hazırlanmış olmasıyla birlikte "fazâil konusudur" demeden hadîslerin senedi ve metni hakkındaki yapılan değerlendirmeler, eserin hadîs değerini arttırmaktadır.

Ayrıca, 29, 39 ve 85. Bâbların başlığı (Terâcimi), hadîs metninden oluşmaktadır.

Bâbların ihtivâ ettiği hadîs miktarı

1. 27. Bâb'da "Bâbu mâ kâne yed'û bihî'n- nebî..." : 83 Hadîs
2. 23. Bâb'da "Bâbu'l- Hıss alâ'z- zikr ve't- tesbîh..." : 37 Hadîs
3. 114. Bâb'da "Bâbu mâ câe fî rukyeti'l- merfz" : 32 Hadîs
4. 47. Bâb'da "Bâbu'd- du'â ve'z- zikr 'inde'n- nevm" : 26 Hadîs
5. 38. Bâb'da "Bâbu zikri câmi'i mâ iste'âde mihu'n- nebî..." :23 Hadîs
6. 1. Bâb'da "Bâbu mâ câe fî fadli'd- du'â ve'z- zikr" : 22 Hadîs
7. 2. Bâb'da "Bâbu'd- du'â 'inde's- sabâh ve'l- mesâ'" : 21 Hadîs

Toplam olarak 6 bâb'da 20'den fazla hadîs bulunmaktadır. Diğer bâblarda ise; 7 bâb'da 10 ile 20 arasında, 28 bâbda da sadece 1 Merfû' hadîs mevcut iken, 7 bâbda merfû' hadîs bulunmamaktadır.

Senedle İlgili Açıklamalar

Beyhakî, eserine aldığı hadislerin senedindeki bazı şahısları "ve huve" veya "ya'nî" işartiyle daha tafsilatlı belirtip, hadîs metninin bitiminde bazı cerh ve ta'dil ifâdeleri kullanmıştır. Aynı hadîsin bir başka tarikını verdiğinde isimlerde ihtisar yoluna gitmiştir. Senedi takviye için tahvillerde bulunmakta olup, bunların toplamı 58 tanedir.

Hadislerin Sıhhati İle İlgili Açıklamalar

Eserine dercettiği hadislerin bir kısmına başka bir tarikle şâhid veya 'âdîd serdeden Beyhakî, bazı hadislerin akabinde sıhhat durumunu beyan etmektedir. Tarîk farkını belirterek metindeki ziyâde ve noksanlara işâret etmekte, zaman zaman hadisin lafzının ki-me ait olduğunu da belirtmektedir.

Zaten bir kısım sened ve lafızlar da var ki, K.ed- De'avâti'l- Kebîr'in hadislerini tahrîc için müracaat ettiğimiz kaynaklarda aynen geçmektedir. İşâret ettiğimiz bu hususlar, metinde ya da eserin tahkîk ve tahrîcinde beyan edildiği için burada sayfalarını belirtmeye gerek duymadık.

Sonuç

Konulu Hadis Edebiyatı çerçevesinde ele alınan Kitâb'ud- De'vâti'l- Kebîr'in musannıfı Beyhakî, eserlerinin belirli mevzûya ait olanları itibariyle, kendisinden önce emsaline az rastlanır şekildeki tasnif güzelliği ve tasnifatında derlediği hadislerin çokluğu, elde ettiği hadisleri naklederken gösterdiği hassasiyet; fezâil, ahbâr ve duâ konularında ulemânın tesâhül gösterdiğine dair genel kanaatin her musannıf için geçerli bir uygulama olmadığını göstermesi bakımından önem arz eder.

Hacalarının genellikle Horasan diyarından oluşu, bir taraftan bölgenin, akla (re'ye) fazlaca önem veren bazı sünnî mezhebler yanında daha ziyâde bid'at fırkalarının yoğunlukta olduğu coğrafya olması karşısında muhaddislerin, hadisleri ön plana çıkarma, tabir yerinde bulunursa Sünneti İhyâ kabilinden, aşırı derecede zayıf görülme-yen yahut mevzû olduğuna dair kesin bir hüküm bulunmayan rivâyetlerin kaybolmaması ve ilim ehlinin istifadesine derli toplu sunularak bid'at görüşlere karşı direnme gücünün bilgi temelini hadislerle takviye gayretinin sonucu olduğunu düşünüyoruz.

Beyhakî'nin Kitâbu'd- De'vâti'l- Kebîr'i'nin ehemmiyeti, henüz yeterli ve tam nüshalarının mevcut olmaması, mevcut nüshalardan bir tanesinin Haydarâbâd'da diğerinin ülkemizde bulunması bakımından nadir yazma eserlerden biri oluşu hatta Haydarâbâd nüshasının 1989 yılında Kuveyt'te eksik olarak neşredilmiş olması, Kütahya nüshasının önemini ortaya çıkarmaktadır. Zira Kütahya nüshası tam ve tashihli nüshadır.

Eserin sahabî râvilerine gelince, erkek sahabîlerin hadis rivâyetinde (Resûl veya sünnet bilgisinde) ümmetin kendilerine yeterince itimat ettiği meşhur şahıslardan olması, kadın sahabîyelerden de, eserin fer'î bir konuda olmasına rağmen oldukça fazla hadis alınmış olması, eserin sahabîlerin önde gelenlerinin aziz hâtrasına tertip edilmiş olduğu, Beyhakî'nin Şuyûhu (Hocaları) listesine bakıldığında da, bu kitabın aynı zamanda hocaların ruhlarına ithaf niteliği taşıdığı görüşüne vardık.

Söz konusu eserin, aynı konuda daha önceleri tasnif edilmiş örneklerine nisbetle tasnif güzelliği, hadislerinin çokluğu, rivâyetlerin büyük oranda güvenilir kaynaklarda da tahrîc edilmiş olması yanında du'â, tevbe, istiğfar ve isti'âze konularının hemen hemen bütün ayrıntılarına temas eden zenginliği ile mümtaz bir müracaat kaynağı olduğu sonucuna ulaştık. Muhtemelen Beyhakî eserini "Kebîr" olarak nitelerken, yukarıda bizim işâret etmeye çalıştığımız gerekçeleri göz önünde bulundurmuştur.